

DORINA CHIȘ-TOIA
(Reșița)

VARIANTA DIALECTALĂ A STILULUI JURIDIC-ADMINISTRATIV ÎN BANAT

Preocupare a numeroși cercetători, stilul juridic-administrativ a oferit, de-a lungul timpului, material de studiu deosebit de interesant din diferite puncte de vedere. Fie că avem în vedere varianta orală, fie cea scrisă, particularitățile care au reținut atenția au fost cât se poate de sugestive, fiind valorificate în lucrări de referință¹.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea găsește limba română literară într-o perioadă de tranziție de la epoca veche la cea modernă, așadar și în cadrul stilului juridic-administrativ se constată o evoluție de la structurile învechite înspre cele moderne. În acest sens, trebuie evidențiate împrumuturile neologice latino-romanice, care, adaptate la sistemul limbii române, vor constitui fondul acestui stil. Este un aspect pe care îl avem în vedere pentru întreg spațiul românesc, chiar dacă la momentul la care facem referire nu putem vorbi despre România Mare. Circulația ideilor, a cărților, a ziarelor dintr-o provincie într-alta se realiza permanent, ceea ce avea să conducă, ulterior, la unificarea terminologiei juridic-adminis-

¹ Între acestea menționăm: Romulus Todoran, *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, III, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 103–136, republicat în anul 1998 în idem *Contribuții la studiul limbii române*, Cluj, Editura Clusium, p. 186–238; Doina David, *Terminologia administrativ-juridică și Prefixarea, componentă a procesului de „re-romanizare”*, în idem *Limbă și cultură*, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 167–178 și, respectiv, 179–198; Gabriel Țepelea, *Activitatea lui Camil Petrescu la revista „Limba română” (Aspecte ale limbajului politic administrativ din Transilvania și Banat în primii ani după Unire 1919–1921)*, în idem *Corelația limbă-literatură*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 101–111.

trative. Dincolo de termenii consacrați de literatura de specialitate, trebuie să avem în vedere o variantă populară, dialectală, prezentă, în secolul al XIX-lea, atât în lucrări de specialitate, cât, mai ales, în presa epocii la care ne referim. Pentru că presa a reprezentat canalul prin care publicul cititor era informat nu numai despre anumite evenimente din viața politică, socială, cultural-artistică sau științifică; ea constituia un model de limbă, cultivarea limbii reprezentând unul dintre dezideratele incluse în articolul program al mai multor ziare apărute în perioada în discuție. „Foaia diecesană”, spre exemplu², își propunea, între altele: „să contribuie la cultivarea plăcerii de a ceti și să informeze publicul nostru cetitoriu despre părerile mai întemeiate și mai înaintate în ce privește cestiunile limbei”³.

Referitor la termenii juridici, administrativi sau economici, aceștia, de multe ori, sunt explicați prin sinonime, cu scopul receptării corecte a informației transmise, dar și pentru însușirea respectivei terminologii, în vederea vehiculării ei ulterioare. *Accesibilitatea* textului juridic (rapoarte, protocoale, circulare, statute, testamente) reprezintă unul dintre criteriile după care își desfășoară activitatea editorială redactorii de la „Foaia diecesană”. Astfel se explică numărul destul de mare al neologismelor pentru care autorii articolelor sau membrii redacției oferă sinonime din limba comună, încercându-se familiarizarea cu termenii noi, ce s-au impus apoi ca literari. Prin *circumscrierea* sinonimelor mai vechi „în sfera populară”⁴, este evidentă tendința de *internaționalizare* a lexicului juridic-administrativ românesc. Referindu-se la acest aspect, Sextil Pușcariu⁵ făcea următoarea constatare: „Faptul însă că terminologia noastră juridică a fost năpădită dintr-o dată de un număr mare de neologisme, care au înlocuit termeni vechi, înțeleși de toți, a avut ca urmare că azi țăranul

² A apărut, la Caransebeș (primul număr este datat în 5/17 ianuarie 1886), din inițiativa episcopului Ioan Popasu; până la 1 mai 1949, iese săptămânal, duminica, în format de 8 pagini. Din 1995 apare din nou, într-o serie nouă.

³ Redacțiunea, *Cătră onorabilii cetitori*, în FD, I, 1886, nr. 1, p. 2.

⁴ Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 168.

⁵ *Limba română*, I, București, Editura Minerva, 1976, p. 386.

și chiar omul cult nu înțelege adesea nici citația ce i se înmânează, nici sentința ce i se citește.”

Neologismele, notate în paranteză sau nu, explică:

a. *regionalisme*: *adăul* (birul), 1890, după ce, în 1886, se încercase introducerea termenului nou: *birul* (adăul); *chineșii* (primarii), 1888, reluat 16 ani mai târziu: *chinez* (primariu) 1904;

b. *cuvinte din limba comună*: *bani de hârtie* (bancnote), 1886; *cărticică* (libel), 1888; *comisariu* (mandatariu), 1887; *cnezatele* (districtele), 1889; *dreptul de folosire* (uzufruct), 1887; *intrarea în valoare* (promulgarea), 1898; *introduce* (instalare), 1887; *terminul* (scadența), 1918; *veniți sau duși* (imigranți și emigranți), 1889.

La rândul lor, neologismele, specifice spațiului transilvănean (latinisme), sunt „traduse” și ele prin termeni uzuali: *burse* (stipendii), 1915; *cavenți* (chizași), 1887; *colete* (pachete), 1914; *concupinate* (traiu fără cununie), 1902; *credit personal* (cambii), 1891; *depuneri* (înlocări), 1888; *polițele* (cambii), 1918; *preliminarilor* (bugetelor), 1889; *primărie* (antistie), 1888; *repartițiunea* (aruncul), 1889; *uzufruct* (servitute), 1889.

Totodată, există situații când termenii noi sunt definiți. Din astfel de definiții, aflăm că „*aucta școlară* este adausul de câte 10% după salariul învățătoresc pe seama fondului diecesan numit «fondul școlar preparandial»” (1888), că „*cuincuenalul* este remunerarea unui serviciu din un șir întreg de ani” (1913), în vreme ce „*concupinatele* sunt așa numitele căsătorii sălbatice” (1886), „*maierul* este pământul industrial” (1886), iar „*administratorii* fondului bisericesc au să-și depună *socoata*, adecă să-și dee sama despre aceea” (1891)⁶.

Informații importante pentru istoria administrației din Banat (funcții publice, atribuții, alegeri în diferite funcții, obiceiuri electorale, precum și aspecte ale relației dintre cetățean și administrație) se regăsesc într-o lucrare a lui Marcu Mihail Deleanu⁷. Aici, autorul face mențiunea că funcțiile și alte aspecte din administrație „sunt

⁶ Dorina Chiș-Toia, *Limba literară în presa din Banat. Contribuții*, Timișoara, Editura Miron, 2006, p. 188–189.

⁷ *Manuscrisul de la Prigor*, Reșița, Editura „Eftimie Murgu”, 2005. Este vorba despre un manuscris cuprinzând patru documente ce fac referire la alegerea notarului cercual din Prigor (județul Caraș-Severin), în 4 iunie 1879.

numite cu termeni românești de origine latină unii foarte vechi în cutumele românilor nu doar în Banat, alții împrumutați din franceză”. Însă trebuie reținut în egală măsură că în manuscris „apar cuvinte care ne îndreptătesc să susținem că exista, ca și în zilele noastre, o variantă popular-dialectală a stilului juridic-administrativ, în ipostaza lui economico-financiară”⁸. În acest context, exemplifică: „*acovu* ‘vas cu capacitatea variind între 25 și 100 de litri pentru băuturi’ (DSB), *aldamasch* ‘cinstire’, la încheierea unei tranzacții, cu băutura dată de cel care încasează banii, *arvelucu* ‘acont, avans, arvună’ (la Gămulescu⁹); în DSB este dat doar cu sensul ‘aldămaș’, deci un sinonim de proveniență sârbă pentru cuvântul luat din maghiară; *bancă* ‘bancnotă’, *birt* ‘cârciumă’, *birtasiu* ‘celai’ (cf. bănaț. *celaină* ‘înșelătorie, șmecherie’, *paritu* ‘pârât’)” etc.

Nicolae Stoica de Hațeg include în opera sa, *Cronica Banatului*¹⁰, numeroase elemente dialectale, în marea lor majoritate adaptate din limbile imperiului, germană și maghiară, dar și din slavă, slavonă, ucraineană sau turcă. Acestea denumesc funcții și ranguri: *beamter* – funcționar; din germ. *Beamter*; *deputirt* – deputat, împuternicit: din germ. *Deputierter*; *solgăbirău* – pretor: din magh. *solgabiró*; *șpan/jpan* – comite, dregător în fruntea unui comitat: din magh. *șpan*, *ispan*; *birov* – staroste: din rus. *biro*; *chinez* – jude comunal, primar de sat: din sb. *cnez*; *cumet* – jurat, consilier comunal: din sb. *cmet*; *nămeăstnic* – locțiitor, vicar: din slavonă *nameasne*; *agă* – comandant, demnitar otoman: din tc. *aga*; *arambașă* – căpitan de haiduci; din tc. *haranc-bașe*; *subașă* – primar rural turc, polițai; în Moldova și Țara Românească, „agent de poliție numit de turci în țările române; din tc. *subași* (cf. DLRLV); din sb. *subasa* (cf. MDA); *tefterdar* – controlor fiscal, perceptor; din tc. *tefterdar*. Alți termeni desemnează acte juridic-administrative și taxe: *crigspatenta* – act prin care se consemna dreptul de exercitare a comerțului sau a unei profesii liberale: din germ. *Krieg* – război + germ. *Patent* – brevet; *rețipis* –

⁸ Idem, p. 42.

⁹ Gămulescu = Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, București–Pančevo, Editura Academiei R.S.R.–Novinsko Preduzeće Libertatea, 1974.

¹⁰ Studiu și ediție de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei, 1969.

recipisă, chitanță, dovadă de primire: din germ. *Rezepisse*; *ruf* – apel, chemare, declarație; din germ. *Ruf*; *țedulă* – dispoziție dată în scris de către o autoritate; dispoziție de plată a impozitului; din ucr. *țidula*, magh. *cedula*; *arminție* – taxă ce se plătea la piață sau la târg de cei care aduceau produse spre vânzare; taxă la barierele orașului, la poduri, la bâlciuri: din magh. *harmincad*.

Conștient de faptul că aduce inovații în lexic prin împrumuturi directe, N. Stoica de Hațeg glosează chiar în text cuvintele pe care le considera puțin cunoscute contemporanilor săi: *avocat (fișcal)*; *crigs-patenta (manifestul)*; *bariactaru (stăgariu)*; *electeru (curfirștu)*; *insigniile firștești (de voevodie)*; *firșt (voevod)*; *Craina (așa se cheama granița militariei)*.

Unele dintre aceste cuvinte, *chinez*, *fișcal*, *rețipis*, *solgăbirău*, *varmeghie*, au devenit cuvinte specifice subdialectului bănățean (regionalisme propriu-zise), spre deosebire de celelalte pe care le-am putea numi regionalisme culte, mai puțin frecvente sau chiar deloc prezente în alte regiuni, poate „semne ale unui dialect literar bănățean” (V. Țâra), actualmente arhaisme. Ele nu au devenit împrumuturi ale românei și nu s-au impus niciodată în limba literară unică, dar în Banatul acelor vremuri circulau, fiind întrebuințate nu numai de către funcționari/autorități, ci și de către populație. Așa cum arată și Maria Micle¹¹, „multe reprezentau chiar împrumuturi directe ale autorului, din germană”.

În concluzie, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea terminologia juridic-administrativă include, alături de termeni rămași până astăzi în limba literară, precum: *administrator*, *avocat*, *district*, *proclamație*, *vamă* etc., numeroase regionalisme, unele care au răzbătut prin timp, fiind și astăzi prezente, altele constituindu-se în termeni regionali doar pentru o perioadă de timp, dispărând apoi din limbă. Și așa cum în limba literară vorbim de stiluri funcționale, și în graiuri distingem elemente specifice unor stiluri, în cazul nostru, stilului juridic-administrativ.

¹¹ *Terminologie militară în Cronica Banatului de Nicolae Stoica de Hațeg*, în volumul „*Studia in honorem Magistri: Vasile Frățilă*”, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 375–388.

SIGLE

DLRLV = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.

DSB = *Dicţionarul subdialectului bănăţean*, I–III, Timişoara, Tipografia Universităţii, 1985–1987.

FD = „Foaia diecesană”, Caransebeş, 1886–1918, 1919–1949, 1995–.

MDA = *Micul dicţionar academic*, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.

LA VARIANTE DIALECTALE DU STYLE JURIDIQUE
ET ADMINISTRATIF EN BANAT
(Résumé)

Le style juridique et administratif est évident en Banat, au cours du XIXe siècle, par des éléments de langue et des structures spécifiques à la variante administrative (termes d'origine latine, française), ainsi que par des aspects du langage populaire, dialectal et même par des néologismes régionaux correspondant à l'administration locale. Ces aspects, que nous nous proposons de présenter, se retrouvent dans les documents administratifs proprement dits, dans les œuvres des écrivains, mais ils sont présents aussi dans la presse roumaine de l'époque, en tant que moyen principal de dissémination de cette terminologie.

CUVINTE-CHEIE: *variantă dialectală, terminologie administrativă, regionalism, structuri specifice, presă.*

MOTS-CLÉS: *variante dialectale, terminologie administrative, régionalismes, structures spécifiques, presse.*

Universitatea „Eftimie Murgu” Reşiţa,
320085 Piaţa Traian Vuia, 1–4